

עוף השמיים המוליך את הקול. כלומר, הטלפון. ובכן, יום בחור אחר מספר לי עוף השמיים הדוני סיפור הנשמע כמו פואמה קטנה בפרוזה או כמשהו שמן המגילות הגנוזות. מעשה בעורך עתיר-מעללים ששאל את נפשו את שאלת המן (מגילת אסתר, פרק ה'), והיא "מה לעשות באיש אשר המלך הפך ביצור?" שאל וגם השיב ברוח אותה מגילה: ללת כתר מלכות בראשו, לשית מתחתיו סוס, ולהוליכו ברחובות (המקומון) העיר. אמר ועשה. שיכנע אחת מיוצאות בית-הנשים דמתקרי מיכללה אשר לו לבוא אל בעלה, איש מתוק ולו בית-חרושה גנוזות. מעשה בעורך אליו דבר למען יסד על שמו של אותו מיפעל עלית פרס סיפורי עצום ורב — 20,000 יועקל כסף מישקל — אשר, וזה דבר חידושו, יוענק למי ילא עול — אחרת: בניגוד 59' מדרגות הייסורים של אלתרמן, אירוע חד פעמי: קומה אחת, מדרגה אחת, כפיפה אחת והדקפות אחת — והאשר האלף בכיסך. ואשר להמשך — "אחרי המבול", כמאמרו של אותו מלך נאור. ואכן כך היה. הפרס נוסד, ניתן, חוסל. הי יוכרו ברוך. קריית ספר רגשה וגעשה. אחר, כנאותה פואמה ידועה של ביאליק: "שבה הרממה כשהיתה ושכנו אדירים באין מחריה".

תאמרו: הפרס המוקד במדינה? אכן, כך הוא. המקורי ביותר? גם זה מקובל עליי. פרס יחיד במינו, שמשחק של קלף אחר, ממתק, בובה של פרס, איטראא דתרגימו, רווח והצלה, סימן קריעה, פרטוטט (במילון), פארטוטט (גם כן במילון), פרוטית (וכנ"ל) — כל זה מתקבל. אבל פרס יוקרתי?

בימים אלה הגיעה לידי אנתולוגיה של שירה ישראלית בשפה האמריקאית ובה שיריהם של 11 משוררים ישראליים, שלהוציא שניים מהם (אמיר גלבע ויונה וולך עליהם השלום) כולם עדיין חיים עימנו. והנה דיברי המבוא הקצרים לשירי חתן שילנו ויליטרי (הולטרי מסתיימי בגולת הכותרת, הקרשצ'נרו של המיפעל: "בראשית 1984 הוענק לו הפרס הסיפורי היוקרתי של יובל של עלית".

ככהיך ולא אחרת. סיפור מעשה עם מוסר השכל.

ויקח המן את הלבוש ואת הסוס וילבש את מרדכי וירכיבוהו בחוב העיר ויקרא לפניו וכה ייעשה לאיש אשר המלך הפך ביקרו. וכה מרדכי אל שער המלך והמן נחף אל ביתו אבל ויפוי ראש".

זהו זה הכל הפעם. וכל השאר בשאר כתיבתי "שעשגו טרס המלך שומר הפילגשים".

ש. עישגו

תיאטרון

מלך או לא מלך

מלך ישראל" בתיאטרון חיפה
מחזה: יהושע סובל
בימוי: עמית גזית

הקהל שכירב במחזאות כפיים מתונות את שחקני הסאטירה המוסיקלית מלך ישראל כמועדון התיאטרון בחיפה, לא היה נסער. מה שנשחקף בראי שהציב מולו יהושע סובל לא עורר את מחאתו, אפילו לא החריד את שלוותו. אחרי הכל איוו סכנה יש במיתוס מכרכר ומה גדול האימה שעשויים לעורר נסיונות שיחזור של ביוגרפיה קירקסית. מה שמעורר מחאה איננה המציאות הנחשפת, אלא עניין אחר. רגש כרי להראות טקס קבורה צבאי מתובל בנחישות עקרה על-מנת לומר כאמצעותו כל-כך מעט.

ההצגה איננה מנפצת את מיתוס המדינאי המנהיג שהיה מצביא, ממש כשם שאיננה מספרת על המצביא שהתנפח לממדי מיתוס. היא מספרת על גברוש שאינו מנהיג ואינו מדינאי, שהוא גברכר כשהוא אמור להיות מצביא ולא כלייך מצביא כשהוא רוצה להיות גבר. גברוש שכל סופרציזם וכל מפיקצ'יק יכולים לחסלו בהבל פה אחר.

כשרי ננתץ מיתוס צריך להציג מיתוס. ממש כשם כדאי לקעקע מנהיגות צריך לחוש בקיומה של מנהיגות וכרי להתרועע על סכנה של לשכנע בקיומה. מה שקורה על הבימה החיפאית אינו אלא סיפור תולדות חייו של ילד נוראי. לא "נחמד" שהתנפח לממדי בטט סלר.

כסצנה האחרונה, במארה להיות אקורד סיום מהמם, ניצב גברוש קומימות כשהוא מכריז על פתיחת המילחמה הבאה שתהווה סיום הולם לביוגרפיה שלו. סכיבו כורעים השמתתפים האחרים באקט של סגירה, אלא שהסצנה אינה מהממת. היא גם לא איננה. לכל אורך ההצגה

גברוש הוא דמות מופעלת. יוזמותיו הקטנות כולן פרי סיטואציות מקומיות ולא של מדיניות. אפילו הקטע בו הוא כופה את רצונו על הלהקה הצבאית נופל בעוצמתו התיאטרונת מן הקטע שבו מפגינה הלהקה את תחושותיה בניגוד מפורש לתפיסתו. דמות תיאטרונת כזאת אינה פותחת במלחמות. היא לכל היותר מכרכרת במילחמות שפותחים בה אחרים.

אוורית הקירקס נבנית כאן החל בתמונת הפתיחה. הרמויות מוצגות בו אחר וז בהכרזות

אריק לביא:

השיר על השכר הממוצע במשק

ברכי על הנרות. אשתי הקטנה.
נרות שבת קודש.
הבאתי לך 420 שקל לחודש.

בואי נשב לשולחן.
אני אל מקומי הקבוץ.
אני יודע, אשתי הקטנה.
הכסף הזה לא מספיק לשבוע.

אני עובד במיפעל מ"ע עד 6.
כשאני מקבל את התלוש.
אני ממש מתבייש.
כי אנחנו מישפחה של שבע.

אם יהיה צורך — יישבו גם שני הבנים שלנו בטנקים.
ובעורף יצמחו להם קרני המינוסים בבנקים.

כי רק מיליונרים למיניהם ושות' לוקחים את החיים ממש פשוט.
אבל אנחנו בניס לעם עתיק
ואת אל תבכי. זה כמעט מצחיק.

כי אנחנו עם עתיק
עם ציונות עזירה.
אבל היא לא משלמת
את שכר הדירה.

לכן ברכי על הנרות. אשתי הקטנה.
נרות שבת קודש.
ראי. שבת הבאתי לך שכר ממוצע:
420 שקל (חדש) לחודש.

מהירות ורמות המלוות אפקט צלילי חזק. במשך ההצגה הן מחליפות איזוספור תילבושות ציבעוניות ובהקנות, והתנועה מהירה עד כדי התרוצצות בלתי-פוסקת לאורך המסלול הפורץ אל תוך האולם. הבהרה רעש מישחק. לעיתים אפילו סציונות של מין אקרוטיקה, או אולי אקרוטיקה של מין. גברוש הוא גיבור העלילה הקירקסית כולה, אלא שאיננו המאלף. אילו פעל כל היה הדבר מקנה לו משהו מן העוצמה המיתית שאותה אמורה ההצגה לקעקע. הוא פועל ומתנהג כליצן, וליצן איננו איום גם אם קירקס איננו מצב מדיני אידיאלי.

ההצגה אינה משעממת. בנוסף לקצב התנועה ולעושר הציבעוני היא מציעה גם עניין חידוני בנוסח מי הוא מי, אם זה שנראה כמו בי ג' הוא בי ג' ומה שנשמע כמו בהגין מרמו לבהגין וזה שמתנהג כמו גברבוש הוא גם בני וגם נברי וגם גבריאל, אז מי זאת אשתו היפהפיה המעכסת? או אולי אחרת. אם גברוש הנמוך והרהר הוא גבריאל הגדול והשמן (דבר שנרמו במהלך ההצגה על-ידי הכרס העשויה של נייטוואלט), ואם נפתי הארוך הוא נפתיאל הקצצר כמצאיות, או אולי גם את האשה יש לחפש על דרך הדיפוך, לא עלינו...

כך או כך, מלך ישראל איננו סאטירה. זהו לכל היותר סיפור רכילות, סיפור תפור על-יפי המידה האמורה להבטיח כסטסלר תיאטרוני.

מלך או לא מלך, אבל תיאטרון עירוני.
ענה אלוני

ספרים

חינוך אירופי לכל עת?

חינוך אירופי, רומאן גארי.
מחפתיית: אביטל ענבר.
מועדון מעריב. 208 עמ'. עמ'.

חינוך אירופי ספר הביכורים של רומאן גארי

המוכר גם בכינויו הסיפורתי אמיל אזאר, זכה סוף-סוף בתרגום עברי. הקורא הישראלי, שהספיק להתוודע לנוסח גארי בספריו המאוחרים המצויים בעברית, כל החיים לפניו, עיפוננים והרומאן האוטוביוגרפי המרתק הבטחה עם שחר. לא יתאכזב גם הפעם. לא לחינם אמר סארטר כי ימים יגידו אם חינוך אירופי אינו הרומאן החשוב ביותר שהורו במילחמת העולם השנייה.

גארי, יהודי מתבולל יליד ליטא שהגיע לצרפת בגיל 14 ונתארח בה, מתחיל את כתיבת סיפורו על סיפונה של ספינה כריטית המובילה אותו לכוחות בנות-הברית בצפון-אפריקה. כתיבת הרומאן מסתיימת בבסיס הרטפורד ברידג' שבאנגליה, שם שירת המהכר כטייס בלהק לורייין של צבא ארצות-ההפופית בהנהגת הדיגול. הספר ראה אור לראשונה באנגליה בשלהי המילחמה וזכה להצלחה ניכרת.

וילנה וסביבותיה תחת הכיבוש הנאצי משמשות כאן רקע לעלילה המורכבת משרשרת רבגונית של דראמות אנושיות נוגעות ללב. גארי מציג לפנינו גלריה של דמויות טראגיקומיות השתולות בסיטואציות אירוניות חריפות המחדדות את תחושת חוסר-האונים של בני-אדם שנקלעו למציאות אכזרית ובלתי מובנת להם, שאף הגרמנים נמנים עם קורבנותיה. זהו אחד מסמיני ייחודו של הספר: העוול והאלימות חסרת-השחר אינם נחלת הנאצים בלבד. אלה הם בני ליווייתה הקבועים של ההיסטוריה האנושית לכל אורכה. הקורא מתקשה למקד את שינאתו/אדרתו בצד זה או אחר של המיתוס.

הגיבורים המרכזיים הם הפולני אדם דוכראי נסקי, סטודנט רומנטיקן בן 24 המחפך ביצר עם חבריו ומנהל משם לוחמה פרטיזאנית כנגד ה' כובש. אדם הוא אידיאליסט רבי-השראה המייצג את ערכיה הנעלים של המסורת ההומאנית ה' אירופית, כלומר, את "החינוך האירופי" הטרנס-מילחמתי במיטבו. בצידו, ולעיתים מולו, ניצב הנער יאנק בן ה'14, שמילחמת הקיום ביצר ומחוצה לו הם בית-האולפנה שלו, אותו הוא מסיים בהצלחה. אף לו "חינוך אירופי", אלא שזה שלו שונה תכלית שינוי מזה של אדם, המשמש לו רב. במקום-המסתור שלו ביצר מתחיל אדם לכתוב את סיפורו, חינוך אירופי שבאמצעותו הוא מבקש להציל את נפשו של הדור הבא מנגע השינאה העיוורת וההרסנית, וכן גם מן התביעה המסוכנת לאמיתות מוחלטות. "הייתי רוצה שהם יתגאו בנו ויתביישו", הוא המסר שאותו הוא מבקש לשגר מדרו של לבני הדורות הבאים.

אדם אינו זוכה לסיים את כתיבת סיפורו. כמה שעות לפני שיהרור האיוור בידי הכוחות הס'ר ביטיים הוא נהרג. מלאכת השלמת החינוך האירופי מוטלת אפוא על תלמידו הצעיר יאנק. הלה כבר למד מנסיסונו שלו את כל הרוש: יש לנו באירופה הקתרואלות הישנות ביותר, האוניברסיטאות העתיקות הנודעות ביותר, הסיפורית הגדולות ביותר — ושם זוכים לחינוך המעולה ביותר — טוענים שמכל העולם באים לאירופה לרכוש דעת. אך בסופו של דבר, מה שאותו חינוך אירופי מפורסם מלמד אותך, זה כיצד למצוא את האומץ ונימוקים טובים. בעלי תוקף, נקיים למישעי. בשביל להרוג אדם שלא עשה לך שום דבר רע." יאנק מתכוון לצעדו של אדם, שהצדיק הריגת חייל גרמני "טוב" בנסיבות המתגונות. אבל המסר של רחב הרבה יותר. מה שהחל כשיר-הלל לרוח האדם שנכוחה להתגבר על כל פורענות, מסתיים כרקוויאם לערכים הנעלים שהעמידה התרבות האירופית, ערכים שאינם עומדים במיבחן המציאות שהשתנתה. אשר לנוסח העברי: עוד לא מומלץ לפרס טשרניחובסקי.

רות שמואלי

מחלוקת ספרדית

עם בואו של שגירי ספרדי ראשון לישראל.

חוקר ידוע של הסיפורת הספרדית, יליד ס' ביליה, המכהן כפרופסור באוניברסיטת הארוורד, סיפר לי, כי אחד מתבריו הטובים חרל לרבר עימו כתוצאה מוויכוח שניטש ביניהם בנושא מקורות הסיפורת הספרדית. חברו, המחזיק בדעה שתרבות ספרד היא יצירה ספרדית נוצרית, ואם ניכרת בה השפעה, הרי זו אירופית-יוניגונית, לא היה מוכן להקשיב לאפשרות שהסיפורת הספרדית מושפעת מן הסיפורת הערבית והעברית שנוצרו בספרד. בלהת הוויכוח ניתק, פשוטו כמשמעו, את היחסים עם עמיתו.

סיפור זה ממחיש את עוצמת המחלוקת השוררת כיום בתוך קהילת חוקרי הסיפורת הספרדית: מחלוקת המספקת עמדות וגישות שאינן סיפוריות בלבד. כך, אותו חבר-לשעבר של בן-שיחי איש הארוורד מייצג את התפיסה

הקובעת את ראשית הסיפורת הספרדית עם הופעת האפיקה הנוצרית במאה ה'12 וראה בעידן "תור הזהב" שלה את המאות ה'16-17, כלומר את התקופה שבה פעלו המלכים הקאטוליים לגיבוש ממלכה נוצרית הומוגנית. כיוע, היה זה מתוך מגמה זו, שמלכי ספרד גיר-שו מארצם את כל מי שלא היה קתולי: את היהודים ואת המוסלמים. למעשה, נשאר בספרד, אנוי סים לדת הקתולית, אלפי יהודים וערבים, וכך לא חדל בחצי-האי האיברי המיגוון האנושי המאפיין אותו בכל תולדותיו ומשתקף ביצירה הסיפורתית שהתפתחה בו.

ביכרונו ההיסטורי נוטים לפעמים להיטשטש השוני והגיוון, שאיפיינו הכל ארץ זה מאז ומעור לם: את יושביו, את קורות ימיו ואת התרבויות שגשגו והתפתחו בו.

כך גם הזיכרון הלאומי שלנו נוטה לזכור את ספרד בצבעי שחור-לבן, יותר נכון: כשחור ובוהב האנדלוסי ובשחור-אדום של האינקוויזי-ציה והגירוש. גם אנו נוטים לשכוח שגם אנדלוסיה המוסלמית הוכתמה באדם, ושזהו גם בקסטיליה הנוצרית נקודות-אור ואף אורות.

לעומת זאת, מבקשים היום באוניברסיטות הספרדיות, הרבה יותר מבעבר, לבחון את כל מיגוון התרבויות אשר הטביעו חותמן בארץ. חוקרים רבים צועדים בעיקבות אמריקו קאסטרן, שטען ואף הוכיח במחקרו, כי ספרד האמיתית משקפת את מיפגש התרבויות שהתחולל בה, המוסלמית, היהודית והנוצרית.

המבקר באוניברסיטות ספרד כיום יתרשם מ' כך ש"ערכיסטים" (חוקרי התרבות הערבית), הנוי טים בדר-לכל להיות פרו-ערבים, ו"איבראסי טים" (חוקרי התרבות היהודית), הנוטים להיות פרו-יהודים ופרו-ישראליים, עובדים בשיתוף פי עולה ומפתחים ידידות. נקודת המוצא היא, כמוכ, העניין המחקרי שלהם במיפגש התרבותי ההיסטורי, שהתרחש על אדמת ספרד. אבל בנוסף לכך מאחד אותם אינטרס שמעבר למחלוקות אקדמיות: הרצון להדיגיש את חשיבות מקומה של הסיפורת שנוצרה על אדמת ספרד בערבית ובעברית, כחלק מהסיפורת הספרדית. בעולם האקדמי ניצבים, אפוא, איבראסיטים וערכיסטים שכם אחד כנגד חוקרים המבקשים לאתר שורשים אחרים לסיפורת הספרדית.

אביבה דורון

דברים בשם אומרם

הרוח, השמן והשמנון

"בתערוכת דלות החומר התליאבינים רוים יותר מהאחרים, אך גם האחרים שומרים על דיאטה המתבטאת בריחוקמה מהחומר המקורי, או באיורניה ובאיפוק כיהס לפאתוס של החומר. הקרובים ביותר לשמננות הם ארוך, דנציגר, אולמן, וגרשוני, אך גם הם לא שמנים (נא לזכור ששמן יכול להיות יפה לא פחות מרוח). הקו החותך עובר בדיוק לפני תומרקין, המשתמש בחומרים טבעיים..."

אימר לוי, "אין ילדי פלא", ידיעות אחרונות

אלה שבחיו

"בספרו החדש מתעלה שלמה ניצן מעל לרמת ספריו הקודמים ומגיש לקורא את הטובה שביצירותיו, הראויה להומנות עם היצירות הבחירות אשר בשורה הראשונה של הסיפורת העברית בימיו. ניכרות ביצירה זו בשלות ספרותית והורכבות רעיונית ועומרות במכתן העיצוב הספרותי-אמנותי המודרני של נושאים לא כלייך ספרותיים ביסודם, כנון כוחו של הספק ואמיתו של הקיום האנושי, שבהם עוסקת הפילוסופיה מקדמת דנא. מימי סוקרטס (הספק) בעת העתיקה ודקרט (הקיום) בעת החדשה".

שרה הלפרין, "צל וספק בחיי אדם", דבר

הנידחות הרביעית

"וכבר אפשר לראות כאן נמישרין את הנידחות הרביעית. זו נידחות השגב שאסור לו להיות קיים יותר בשירה הישראלית. לכל היותר יש לו היתר להיות קיים ועזר פה ועזר שם בפרוזה. כן, אני מדבר על הנשגב של שילר, שבעזרת שלמותו ניסה לנצח את המוות. הכתיבה של רבינוב היא על הנשגב שנימויים הארצי-ישראלי; ומה לנו, אנשים שזמנם דחוק ורדעם טרוד, ולנשגב הרומאנטיקה של רבינוב מביאה אותו בשיריו לקבל את הקיים כאן כנשגב, וראיית הקיים כאן כנשגב נוגדה את תפישת המוכה כחיפוש..."

אורציון ברתנא, "משורר עברי יושב בתוכנו", מעריב